

HODOČAŠĆA I HODOČASNIČKA SVETIŠTA U BOSNI I HERCEGOVINI

Leonard OREČ

Svoj doprinos ovom simpoziju shvatio sam kao priopćenje u sklopu opće teme „Povijest hodočašćenja u našoj Crkvi“. Spominjem svetišta sa sadašnjeg područja Bosne i Hercegovine, uz napomenu da i granice tog područja imaju svoju povijest te da ta povijest nije beznačajna za smjer nekih hodočašća i danas. Što vrijedi za svu povijest Bosne i Hercegovine, vrijedi dobrim dijelom i za povijest hodočašća u njoj: Na toj vjetrometini više se radilo nego pisalo, a i od ono malo napisanog uspio se sačuvati samo pokoji ostatak, i to većinom u arhivima izvan tog područja. Neka hodočasnička svetišta doživjela su mnoge povijesne prevrate, neka tek nastaju...

Opće je iskustvo čovječanstva da nevolja uči molitvi. Mnoga hodočasnička svetišta imaju svoje početke u vremenima kuge, glada, rata, povijesnih prevrata i drugih katastrofa. Bosna i Hercegovina bila je u povijesti izložena nevoljama velikih razmjera. To je svakako jedan od razloga da u njoj ima razmjerno mnogo značajnih hodočasničkih svetišta. Neka od današnjih svetišta nastala su u predtursko vrijeme i nadživjela ga.

Hodočašća u Bosni i Hercegovini usmjerena su prema svetištima sv. Ivana Krstitelja, sv. Ante Padovanskoga i osobito B.D. Marije¹.

1. SVETIŠTA SV. IVANA KRSTITELJA

Poznata su u Bosni još za vrijeme bosanske državne samostalnosti. U vrijeme vladara iz dinastije Kotromanića (druga polovica 14. stoljeća) spominju se samostan i crkva u Kraljevoj Sutjesci. Iz tog vremena potječe i crkva sv. Ive u Podmilač-

¹ Kao kuriozitet, spomena je vrijedno i hodočašće jednog dijela Hercegovine sv. mučeniku Vincencu u Podgori u Dalmaciji. Za njegov blagdan u kolovozu hodočaste mnogi vjernici. često bosonogi, preko Biokova u Podgoru. Put je strm i kamenit, vrućina redovito nesnosna, na putu oskudica svega što putniku treba. U svetištu molitva, ispovijed, sudjelovanje u euharistiji.

ju. Oba su svetišta nadživjela tursku okupaciju. Od svega pet katoličkih crkava koje su u cijelom 18. stoljeću postojale na području Bosne i Hercegovine, dvije su posvećene sv. Ivanu Krstitelju. Jedina crkva koja je uspjela nadživjeti tursku okupaciju bez prekida služeći svojoj svrsi jest crkvice sv. Ive u Podmilačju (15,85 x 8, 50 m)².

I Kraljeva Sutjeska je hodočasničko svetište sv. Ive gdje se za njegov blagdan na 24. lipnja okuplja pretežno istočna Bosna. Podmilačje je međutim danas mnogo značajnije hodočasničko svetište. Tu se u predvečerje blagdana i na sam dan slijeva gotovo cijela katolička Bosna i Hercegovina. U posljednjih dvadesetak godina dolaze hodočasnici i iz drugih krajeva naše domovine. Karakteristično je za Podmilačje da tu dolaze ne samo katolici nego i pravoslavni kršćani i muslimani. Među hodočasniciima nalaze se u velikom broju sakati i bolesni. Osobitu pozornost već stoljećima privlače živčani bolesnici, među kojima ima i opsjednutih. Na težim slučajevima vrše se egzorcizmi³.

2. SVETIŠTA SV. ANTE PADOVANSKOGA

I ova svetišta privlače velik broj hodočasnika, pojedinaca i grupa na svečev blagdan 13. lipnja i u devetnici pred blagdan. Najznačajnije hodočasničko svetište sv. Ante u Hercegovini jest Humac kod Ljubuškog. Svetište potječe iz druge polovice 19. stoljeća kad je tu sagrađena crkva u čast sv. Anti. Dolaze hodočasnici iz zapadne i istočne Hercegovine i Dalmacije, mnogi pješice i bosonogi. Uoči blagdana i na sam dan okupi ih se i do 15.000. Značajno je svetište sv. Ante na Bistriku u Sarajevu gdje osobito o blagdanu sv. Ante dolaze i hodočasnici drugih vjerskih pripadnosti.

Treba spomenuti i svetišta sv. Ante u Busovači, Bugojnu, Petrićevcu, Šujici i druga.

3. SVETIŠTA MAJKE BOŽJE

Najveća i najznačajnija hodočasnička svetišta u Bosni i Hercegovini jesu svetišta Majke Božje. Među njima prvo mjesto zauzima Gospino svetište u Olovu⁴.

Franjevački samostan i crkva u Olovu podignuti su ubrzo poslije osnutka bosanske franjevačke vikarije. Spominju se prvi put u popisu fra Bartolomeja iz Pize 1385–90.⁵ „Brzo nakon osnutka olovska crkva je postala najglasovitije svetište Marijino u hrvatskim zemljama. Kod te se crkve za duga stoljeća slijegao narod iz

2 Usp. Mandić, Etnička povijest Bosne i Hercegovine, Ziral, 1982, str. 88: „Od svih srednjovjekovnih crkava katolicima nije uspjelo sačuvati nego samo malu crkvicu u Podmilačju kod Jajca.” *Jarak/Džaja*, Čovjek poslan od Boga – Ivan Krstitelj, Podmilačje, 1969, str. 24.

3 Usp. *Jarak/Džaja*, nav. dj, str. 24–26.

4 Vidi Matic, Gospa Olovska. Hodočasnički vodič. Olovo/Sarajevo, 1980. I. Gavran, O. fra Lujo Zloušić 1895 – 1969, Sarajevo, 1970, gdje su nabrojani brojni fra Lujini članci o Olovu (str. 31–34.).

5 Mandić, Prilozi za povijest franjevačkog samostana i crkve u Olovu. Franjevački vjesnik 39 (1932).

svih hrvatskih zemalja i cijeloga Balkana na Veliku Gospojinu i u njezinim osminama prije i poslije svetkovine.”⁶. Još u 15. stoljeću (10. travnja 1454.) olovskoj crkvi šalju zavjetne darove kćeri Hercega Stjepana: Katarina, pretposljednja kraljica bosanska i Marija, žena Ivana Crnojevića, gospodara Crne Gore⁷.

Iz 17. stoljeća imamo tri vrijedna svjedočanstva očevidaca o olovskom svetištu:

a) *Izvjestaj Atanzija Jurjevića* (Georgiceo) bečkom caru iz 1626. godine⁸. Jurjević napominje najprije da je olovskom svetištu predao zavjetne darove carice i cara. Napominje da je Olovo te godine imalo 100 katoličkih kuća i 30 muslimanskih. Po Jurjeviću, čudotvorna slika došla je u Olovo iz Zvornika gdje ju je jedan Turčin probo. Slika se čuva u olovskoj crkvi, ali se za Veliku i Malu Gospu nosi u procesiji u crkvu koja je sagrađena ubrzo nakon njezina dolaska u Olovo (Bakići). Najviše se čudesa događa za vrijeme procesije od olovске crkve do crkve u Bakićima gdje 3/4 vjernika ide bosonogo⁹. Jurjević je zabilježio neka od tih čudesa po pričanju očevidaca. Potanko opisuje neka ozdravljenja duševnih bolesnika katoličke, pravoslavne i muslimanske vjere. Zanimljiv je i podatak o uvođenju gregorijanskog kalendara. Kad je u Olovu uvadan taj kalendar, došlo je do pobune. Muslimani i pravoslavci protivili su se uvođenju. Turska je vlast odobrila da se održe svečanosti na oba datuma, ali da ubuduće ostane onaj na koji se dogode uobičajena ozdravljenja¹⁰.

b) *Fra Pavao iz Rovinja* spominje u opisu Bosne iz 1640. između ostalog¹¹ da su često muslimanke u Olovu molile gvardijana da ostavi do kasno uvečer crkvu otvorenu. One bi išle na golim koljenima od crkvenih vrata do Gospine slike koja je smještena u posebnoj kapelici. Fra Pavao potanko opisuje sliku i kapelicu. Po svjedočanstvu i vjernika i nevjernika, slika je tako čudotvorna da se ne može izreći¹². Svetište je bogato: ima mnogo srebrenih kaleža, dragocjenog misnog ruha i zavjetnih darova. I fra Pavao spominje noćnu procesiju sa svijećama te mnoštvo naroda što dolazi sa svih strana „od Dalmacije do Istoka”. Spominje janjičare kao čuvere reda.

c) *Fra Vranjo Varadinac* u djelu „Pastor bonus”, objavljenom u Mlecima 1679, donosi opširan opis hodočašća Olovskoj Gospi: „Olovskoj Gospi hodočaste ne samo katolici iz Bosne i Dalmacije nego i inovjerci iz Bugarske, Srbije i Albanije, i

6 Vidi *Mandić*, Etnička povijest, str. 107.

7 Gospina svetišta u našoj Domovini: Dobri Pastir 2 (1951.), str. 50.

8 Izvjestaj se čuva u arhivu Propagande, a objavio ga je *M. Batinić* u Starine JAZU, sv. 17, str. 116–122.

9 „fa sempre miracoli, tuttavia i Maggiori et in Maggior quantità fa tre giorni dell'anno...”. Jurjević spominje u noćnoj procesiji s upaljenim svijećama sudjeluje veliko mnoštvo vjernika na Veliku Gospu. Na Malu Gospu je broj hodočasnika manji.

10 Nav. mj, str. 121. – U članku „Gospina svetišta” u Dobrom Pastiru 1951. taj se podatak krivo pripisuje fra Pavlu iz Rovinja.

11 Objavio *S. Zlatović*, u Starine JAZU, sv. 23, str. 27–31.

12 „che lingua non può esprimere”, nav. mj, str. 27.

to radi čudesnih ozdravljenja. Tri mjeseca traje sezona za hodočasnike, a vrhunac je svečanosti na Veliku Gospu. Uoči blagdana, na sam blagdan pred podne i navečer, propovijedaju dva propovjednika, jedan u crkvi, drugi pred crkvom. Redovito dolazi bosanski biskup i osobno propovijeda. Svi se katolici hodočasnici ispovjedu i pričeste: i to javno pred crkvom na očigled Turaka. Osmanlijske vlasti znaju za svečanosti i uvažavaju ih: propisano je da gvardijan službeno najavi i svečanost civilnoj vlasti i zatraži janjičarsku stražu koja će čuvati red.”¹³. Varadinac spominje još da su fratri olovskog samostana opskrbljivali hodočasnike hranom. Za osam dana hodočašća jedva bi doteklo 10 tovljenih volova i 80 ovaca, a pečenje kruha moralo se početi mjesec dana ranije¹⁴.

Olovsko svetište ima jednu karakteristiku koje nema možda nijedno svetište na svijetu. Gospino svetište i franjevački samostan zapaljeni su i do temelja izgorjeli 1704. godine¹⁵. Od tada pa sve do 1936. kad je podignuta nova crkva, dakle više od 230 godina, hodočastili su vjernici srednje i istočne Bosne Gospi u Olovo. Nije tu bilo više ni čudotvorne slike, ni crkve, ni samostana, ni zvona ni stalnog svećenika. Središte okupljanja bio je crni kamen, jedini ostatak slavne prošlosti¹⁶. Na Veliku i Malu Gospu okupljao se pobožni narod u velikom broju, palio svijeće na crnom kamenu, provodio dan i noć u molitvi i slavio misu sa svećenikom koji je i sam za tu prigodu izdaleka došao. Olovsko svetište postalo je simbolom katoličanstva u Bosni: do temelja stradalo, ali ipak neuništeno! I baš kao takvo hranilo je vjeru progonjenog puka i davalo mu snage da čeka bolju budućnost.

Na ruševinama stare crkve i samostana podignuta je između dva svjetska rata nova zavjetna crkva Gospe Olovske, najviše neumornim zalaganjem fra Luje Zloušića¹⁷.

Danas Olovo privlači mnoštvo hodočasnika ne samo iz Bosne nego i iz drugih naših krajeva. Hodočašća nisu više ograničena samo na Veliku i Malu Gospu. Većina hodočasnika dolazi danas automobilima i autobusima. Najveće hodočašće novijeg vremena, organizirano na razini bosanske nadbiskupije, bilo je 23. svibnja 1971. u povodu marijanskih kongresa u Hrvatskoj. Toga dana stiglo je u Olovo 70 autobusa s hodočasticima. U jesen 1973. dovršen je stan za svećenika i od tada uz olovsko svetište stalno stanuje jedan svećenik kao njegov čuvar¹⁸.

Gospino svetište po mnogočemu slično Olovu jest *Komušina* u dolini Usore u sjevernoj Bosni. „Prastaru i čudotvornu sliku Bogorodice na nebo uznesene, vrlo

13 Cit. u *Matić*, Gospa Olovska, str. 33–34.

14 Prema *Matić*, nav. dj, str. 23.

15 Izvještaj objavljen u Franjevačkom vjesniku 39 (1932.), str. 33 sl. U arhivu Propagande nalazi se i popis dragocjenosti olovskog svetišta založenih u Anconi 1681. i u Dubrovniku 1690. I taj je izvještaj objavio *Mandić* u Franjevačkom vjesniku 39 (1932.), str. 237 sl. i 274 sl.

16 *Matić*, nav. dj, str. 10, misli da bi taj kamen mogao biti dovratnik glavnog ulaza u staru crkvu.

17 *Gavran*, nav. dj, str. 13–27.

18 *Matić*, nav. dj, str. 50.

poštovane sudjelovanjem mnogog puka „spominje prvi put u Komušini biskup fra Marko Dobretić u svojem izvještaju iz 1779. Tri godine ranije bio je isti biskup u Komušini, ali te godine nijednom riječju ne spominje Gospine slike. Nameće se zaključak da je tada još tu nije bilo. Narodnu predaju o slici zapisao je fra Blaž Ikić 1887. i objavio je u Glasniku jugoslavenskih franjevaca 1888, str. 136–138. i 149–151. Povod za nastanak svetišta jest „pronalazak stare slike Gospina uznesenja na nebo u jednoj muslimanskoj kući koja vjeruje da je bila pod zaštitom ove svetinje”, zatim neobična intervencija jednog šeiha i predavanje slike „latinskom miletu”¹⁹. Taj događaj pokrenuo je proplamsaj vjere i ljubavi prema Blaženoj Gospi. Mnoge uslišane molitve, ponekad na čudesan način, podloga su za masovna hodočašća u Komušini već više od 200 godina. Glavno je proštenje za Veliku Gospu. Dolaze hodočasnici od Travnika, Žepča, Tuzle, Modriče i Plehana. Ima ih i od Banjaluke i Kotor-Varoša. Zna se okupiti 12 – 15.000 ljudi. Uoči Velike Gospe oko 14,00 sati kreće procesija s Gospinom slikom na Kondžilo, brežuljak udaljen od Komušine 3,5 km. I nehotice se nameće usporedba s Olovom i Bakićima. Čini se da je Komušina „novo milosno mjesto Gospina štovanja u Bosni” nakon što je ona izgubila svoja svetišta u Zvorniku na Drini (1533.) i Olovu na Krivaji (1704.)²⁰.

O Zvo(r)niku. Samostan i crkva posvećeni B.D.Mariji spominju se u popisu fra Bartola iz Pize pod imenom s. Maria in Campo. Tu je bila osobito štovana slika na Gospinu oltaru. Kad su franjevci godine 1533. napustili Zvornik, ponijeli su sa sobom Gospinu sliku i smjestili je na oltar crkve u Gornjoj Tuzli. Po legendi, neki je turski konjanik probio Gospino lice kopljem, skrenuo s uma i bacio se u Drinu. Kasnije je ta Gospina slika navodno prenesena u Beč pod imenom „Crne Gospe”. S promjenom mjesta ostala je ta ranjena slika bez svojih štovalaca u Bosni, a novih u Bačkoj nije dobila. Tako je ona prestala biti cilj hodočašća²¹.

Od novijih Gospinih svetišta u Bosni i Hercegovini valja spomenuti Široki Brijeg u Hercegovini i Stup kod Sarajeva.

Široki Brijeg je donedavno bio glavno i najveće Gospino svetište u Hercegovini. Počeci mu sežu u sredinu 9. stoljeća. Početkom 20. stoljeća sagrađena je tu vebna Gospina crkva. Glavna su hodočašća u devetnici Uznesenja, a najveća na sam blagdan. Tada se okuplja 10 – 15.000 hodočasnika. U najnovije vrijeme značajno je hodočašće mladih posljednje subote u srpnju, koje okuplja više od 5.000 mladića i djevojaka, od kojih mnogi dolaze pješice.

Svetište na Stupu nije staro ni sto godina, ali nastavlja tradiciju Gospi župne crkve u Sarajevu koja je izgorjela za pohoda Eugena Savojskoga. Vjernici grada Sa-

19 Draganović-Sudar-Pranjić, Komušina i Kondžilo, s posebnim osvrtom na Usorsku banovinu i stari Kuzmadanj, Komušina, 1981, str. 86.

20 Nav. dj, str. 79.

21 Nav. dj, str. 77–78. Usp. J. Kujundžić, Crkva sv. Marije u Zvorniku, Dobri Pastir 23 (1973.), str. 204. A. Sekulić, Drevni Bač, 1978, str. 78–81. Jurjević dovodi sliku Gospe Olovske u vezu s onom iz Zvornika. Legenda o probadanju slike je ista (isp. Starine 17, str. 117 sl.).

rajeva i okolice hodočaste u velikom broju na Stup za blagdan Velike Gospe i nešto manje za Malu Gospu.

Gospino svetište u *Rami* zaslužuje našu posebnu pažnju. Počeci su mu nejasni, a starija povijest tamom ovijena. Ono je ipak kolijevka najvećeg Gospina svetišta u južnoj Hrvatskoj, onog u *Sinju*. Kad su godine 1687. franjevci napustili Ramu, ponijeli su sa sobom čudotvornu Gospinu sliku. Ta je slika od tada središte okupljanja hodočasnika ne samo iz Dalmacije nego i iz zapadne Bosne i Hercegovine. Iz Livna, Rame, Duvna i Posušja idu hodočasnici i po nekoliko dana pješice i često bosonogi, „na zavit” Sinjskoj Gospi. Od kako je godine 1881. ponovno u Rami sagrađena katolička crkva (ovaj put pod Gospinom zaštitom), Rama je ponovno hodočasničko središte toga kraja.

Osim spomenutih svetišta, za koja možemo reći da su većih razmjera, mogli bismo spomenuti i druga manja svetišta u kojima se prigodom Gospinih svetkovina okuplja veći broj vjernika.

Hodočasnička svetišta koja upravo nastaju jesu svetište sv. Leopolda Mandića u Maglaju i svetište Kraljice Mira u Međugorju. Njih će proučavati budući simpoziji. Ovdje ih samo spominjemo. Različit je nastanak i dosadašnji razvoj, različita vjerojatno i budućnost ovih dvaju hodočasničkih svetišta. Svetište sv. Leopolda u Maglaju treba zahvaliti inicijativi, poduzetnosti i upornosti graditelja zavjetne crkve don Ante Bakovića te okolnosti beatifikacije i kanonizacije sluge Božjeg naše krvi kapucina L. Mandića. Hoće li se Maglaj razviti u stvarno nacionalno svetište tog simpatičnog Božjeg ugodnika, zavisi mnogo o ljudskoj poduzetnosti, spretnosti, organizaciji velikog broja entuzijasta, a možda i o poslovičnoj „slozi” nas Hrvata. I tu je, naravno, najodlučniji zahvat neba. Međutim, ni nebo ne zaboravlja faktora koji se zove čovjek.

Međugorje je, naprotiv, nastalo sasvim neočekivano, nepripravljeno, bez ljudske propagande i organizacije. Kao hodočasničko svetište niklo je odjednom i u vremenu od nekoliko tjedana preraslo granice ne samo Hercegovine nego i Hrvatske. Danas, nepune tri godine od prvih početaka, prima hodočasnike sa svih kontinenta. Već se često uspoređuje s Fatimom i Lurdom. Meni se nameće usporedba: počeci Lurda skromni su kao izvor Dunava, počeci Međugorja kao vrelo Bune. Ostaje otvoreno kako će se Međugorje dalje razvijati. Ni zahvat neba ni faktor čovjek ni ovdje nisu isključeni.